DOI https://doi.org/10.51647/kelm.2023.6.32

TAKTYCZNE I PSYCHOLOGICZNE ZASADY PRZESŁUCHANIA NIELETNICH OFIAR Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ ROZWOJU PSYCHOFIZYCZNEGO

Anastasia Suvorova
aspirant korespondencyjnej formy studiów na wydziale kryminologii
i Medycyny Sądowej Narodowej Akademii Spraw Wewnętrznych (Kijów, Ukraina)
ORCID ID: 0000-0001-7508-290X
suvorova0901@gmail.com

Adnotacja. W artykule naukowym podjęto problematykę taktycznych i psychologicznych podstaw przesłuchania nieletnich ofiar z niepełnosprawnością rozwoju psychofizycznego. Podkreślono znaczenie stosowania aspektów taktycznych i psychologicznych podczas przesłuchania nieletnich określonej kategorii. Sformułowano szereg pytań zalecanych podczas przesłuchania, scharakteryzowano metody skutecznego nawiązywania kontaktu psychologicznego z dzieckiem.

Słowa kluczowe: postępowanie karne, kryminalistyka, zasady taktyczne i psychologiczne, przesłuchanie, drobna ofiara, zaburzenia rozwoju psychofizycznego.

TACTICAL AND PSYCHOLOGICAL PRINCIPLES OF INTERROGATION OF MINOR VICTIMS WITH DISABILITIES OF PSYCHOPHYSICAL DEVELOPMENT

Anastasia Suvorova
Postgraduate Student of the correspondence form of study of the Department of Criminology
and Forensic Medicine of the National Academy of Internal Affairs (Kyiv, Ukraine)
ORCID ID: 0000-0001-7508-290X
suvorova0901@gmail.com

Abstract. The scientific article examines the tactical and psychological foundations of interrogation of minor victims with disabilities of psychophysical development. The importance of applying tactical and psychological aspects during the interrogation of minors of the specified category is highlighted. A number of recommended questions during interrogation are formulated, methods of effective establishment of psychological contact with the child are characterized.

Key words: criminal proceedings, criminalistics, tactical and psychological principles, interrogation, minor victim, disabilities of psychophysical development.

ТАКТИКО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНІХ ПОТЕРПІЛИХ З ВАДАМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ

Анастасія Суворова
аспірант заочної форми навчання кафедри криміналістики
та судової медицини Національної академії внутрішніх справ (Київ, Україна)
ORCID ID: 0000-0001-7508-290X
suvorova0901@gmail.com

Анотація. У науковій статті досліджено тактико-психологічні основи проведення допиту неповнолітніх потерпілих з вадами психофізичного розвитку. Висвітлено важливість застосування тактичних та психологічних аспектів під час проведення допиту неповнолітніх вказаної категорії. Сформульовано ряд рекомендаційних питань під час допиту, охарактеризовано методи ефективного встановлення психологічного контакту з дитиною.

Ключові слова: кримінальне провадження, криміналістика, тактико-психологічні засади, допит, неповнолітній потерпілий, вади психофізичного розвитку.

Під час здійснення досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх потерпілих з вадами психофізичного розвитку фундаментальну роль у питанні доказування відіграють слідчі (розшукові) дії, спрямовані на отримання або збирання доказової інформації.

Однією з слідчих (розшукових) дій, завданням якої слід вважати встановлення фактичних обставин кримінального провадження є допит.

Допит неповнолітніх з вадами психофізичного розвитку – це складна слідча (розшукова) дія, яка вимагає від суб'єкта її проведення ретельної підготовки й чіткого планування.

Кримінальне процесуальне законодавство регламентує особливий порядок та чітко визначені вимоги проведення допиту щодо неповнолітньої особи, які варто розглянути детально та здійснити аналіз.

Власне, застосування слідчим тактичних та психологічних прийомів, використання організаційних та процесуальних рекомендацій щодо проведення допиту за участю неповнолітніх вказаної категорії суттєво відбиваються на процесі отримання показань та здобутих результатах його проведення, тому що неповнолітні потерпілі з вадами психофізичного розвитку є найбільш незахищеною групою серед населення внаслідок свого патологічного перебігу хвороби та індивідуальних особливостей.

Метою даного дослідження є окреслення та висвітлення сутності тактико-психологічних засад проведення допиту неповнолітніх потерпілих з вадами психофізичного розвитку, формування теоретичних положень та практичних рекомендацій їх застосування.

Концептуальні засади використання тактичних та психологічних прийомів під час допиту неповнолітніх висвітлено в наукових напрацюваннях багатьох вчених, в тому числі В. А. Мозгової «Щодо проблем сексуального насильства над дітьми та індикаторів його виявлення» (Mozhova, 2014: 167–171), Є. С. Хижняка «Особливості розслідування статевих злочинів щодо малолітніх» (Khyzhnyak, 2013: 219), Н. В. Павлюка «Використання тактичних прийомів допиту неповнолітніх, спрямованих на нейтралізацію фантазування» (Pavlyuk, 2010: 427–430), С. М. Авраменко «Розслідування розбещення неповнолітніх» (Avramenko, 2017: 200), С. С. Бавермана «Аналіз сучасних підходів до підвищення ефективності проведення допиту під час досудового розслідування» (Baverman, 2019: 62–68), Ю. М. Чорноус «Тактика допиту дитини в умовах «зеленої кімнати»» (Chornous, 2020: 345–349) та багато інших.

Однак, слід зазначити, що наукові дослідження присвячені проблемним питанням тактико-психологічним засадам під час проведення допиту неповнолітніх потерпілих з вадами психофізичного розвитку залишається не в повному обсязі розкритим питанням та потребують детального розгляду.

Проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх потерпілих з вадами психофізичного розвитку прийнято вважати одним з найскладніших процесів їх реалізації в практичній діяльності.

Дана гіпотеза зумовлюється не лише специфічними умовами проведення слідчих (розшукових) дій відносно даної категорії дітей, але й процесуальним порядком, ретельною підготовкою у визначенні основної мети їх проведення, вибором доцільності використання тактичних та психологічних прийомів, створенням особливої обстановки, залученням спеціальних суб'єктів, тощо.

Слідчі (розшукові) дії є механізмом досягнення окресленого слідчим завдання в ході досудового розслідування, тож не дивно, що така слідча (розшукова) дію як допит слугує для сторони обвинувачення інформаційним пізнанням про обставини кримінального правопорушення, його предмет, спосіб вчинення, коло правопорушників та в цілому створює уявлення слідової картини.

О. Ю. Костюченко вважає допит складною та аналітичною роботою, в якій все залежить від володіння тактикою допиту, професіоналізму, навіть акторської майстерності того, хто його проводить. Головне пам'ятати, щоб отримати бажану відповідь, необхідно правильно поставити запитання, і в разі потреби провести певну перевірку озвучених раніше показань. (Kostiuchenko, 2015: 69–70).

На думку В. М. Тертишника, останній характеризує допит як слідчу дію, в процесі якої слідчий отримує від особи, яка володіє відомостями, що мають значення у кримінальній справі, словесну інформацію про обставини події злочину та інші факти, які мають значення для встановлення об'єктивної істини і забезпечення правильного застосування закону (Tertyshnyk, 2003: 506).

В свою чергу В. Ю. Шепітько вважає, що допит – це процесуальна дія, яка являє собою регламентований кримінально-процесуальними нормами інформаційно-психологічний процес спілкування осіб, котрі беруть в ньому участь, спрямований на отримання інформації про відомі допитуваному факти, що мають значення для встановлення істини по справі (Shepit'ko, 2008: 256-265).

В той час Г. Ю. Нікітіна-Дудікова висвітлює поняття допиту як вербальна слідча (розшукова) дія, що потребує врахування тактики його проведення, а саме: тактичних прийомів і криміналістичних рекомендацій, спрямованих на встановлення психологічного контакту й отримання необхідних відомостей від малолітнього потерпілого (Nikitina-Dudikova, 2020: 77–84).

Ми цілком погоджуємось із думкою дослідниці, і на підставі вищезазначених доводів пропонуємо вважати допит неповнолітнього потерпілого з вадами психофізичного розвитку регламентованою кримінальними процесуальними нормами слідчою (розшуковою) дією, спрямованою на отримання інформації про факти та обставини кримінального правопорушення, які суттєво відіграють значення для встановлення істини у кримінальному провадженні з використанням організаційно-тактичних, психологічних та криміналістичних засад з урахуванням індивідуальних особливостей дитини даної категорії.

В практичній діяльності саме допит є центральним джерелом інформаційного спектру щодо визначення характеру кримінального правопорушення, предмету, розміру заподіяння шкоди та інших суттєво важливих обставин при розслідування кримінального провадження.

Проте, варто усвідомлювати, що здобуття достовірних відомостей від неповнолітнього потерпілого, який в переважній більшості за станом здоров`я не здатний деталізовано засвідчити власні показання є складним процесом, оскільки його проведення залежить не лише від стану здоров`я дитини, її характерних здібностей, розвитку, способу життя, а й чітко визначених, заздалегідь сформульованих тактичних та психологічних засад проведення допиту, професійної майстерності слідчого, його вмінь та навичок, інтелектуальної складової та глибини відчуттів.

Кримінально-процесуальні положення проведення допиту неповнолітніх потерпілих з вадами психофізичного розвитку передбачено в загально визначених положеннях ст. 226, 227 Кримінального процесуального

кодексу України, в тому числі питанням процесуального порядку та особливостям проведених слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх присвячується глава 38 під назвою «Кримінальне провадження щодо неповнолітніх» цього ж Кодексу (Kryminal′nyy protsesual′nyy kodeks Ukrayiny, 2012).

Процесуальною особливістю допиту неповнолітнього потерпілого є факт часового обмеження, тобто, допит не має права проводитись, якщо слідчим не здійснено перерву протягом години з моменту початку слідчої (розшукової) дії. До того ж, проведення слідчих (розшукових) дій не повинно перевищувати двух годин загального часу протягом дня.

На нашу думку, зазначені обмеження часових проміжків проведення слідчих (розшукових) дій за участю дітей обумовлені особливістю їх психічного становища, віковою незрілістю, швидкою втомленістю, тощо.

До прикладу, неповнолітні з вадами психофізичного розвитку, які постраждали внаслідок кримінального правопорушення в переважній більшості схильні до нестійкого емоційного виявлення думок, мають підвищену навіюваність, здатність до фантазування, є психічно нестабільними, емоційно збудливими.

Вартою уваги є напрацювання вчених, які вважають що тривалість допиту потерпілого потрібно узгоджувати з індивідуальними особливостями дитини. Чим молодшим є потерпілий, тим швидше він втомлюється, і тим легше вплинути на його пізнавальні процеси. У такому випадку дитина гірше зосереджується й слабше мобілізує пам'ять. Утома може також спричинити схильність до навіювання, випадкових і непродуманих відповідей, аби завершити обтяжливу розмову. Під час допиту важливо спостерігати за малолітнім і реагувати на сигнали, що засвідчать його втому. За її наявності варто зробити перерву або змінити тему (Nikitina-Dudikova, 2020: 65).

Згідно статті 1 Закону України «Про громадянство України», дитиною вважається особа до 18 років (Pro hromadyanstvo Ukrayiny: Zakon Ukrayiny, 2001), у статті 6 Сімейного кодексу України зазначено, що малолітньою вважається дитина до досягнення нею чотирнадцяти років, а неповнолітньою вважається дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років (Simeynyy kodeks Ukrayiny, 2023). Положення Кримінального процесуального кодексу України щодо визначення вікових критеріїв дитини ідентичне за тлумаченням Сімейного Кодексу України (Kryminal′nyy protsesual′nyy kodeks Ukrayiny, 2012).

У психологічній літературі запропоновано шість вікових груп неповнолітніх: немовля (до 1 року); раннє дитинство (від 1 до 3 років); дошкільний вік (від 3 до 6-7 років); молодший шкільний вік (від 6–7 до 11–12 років); підлітковий вік (від 11–12 до 14–15 років); старший шкільний вік (вік 14 до 18 років) (Babenko, 2019: 84).

Вік, починаючи з якого неповнолітній може виступати на допиті потерпілий у кримінальному процесуальному законодавстві не визначений.

В практиці розслідування злочинів відомо чимало прикладів, коли діти віком 3–5 років повідомляли на допиті дані, які сприяли встановленню об'єктивної істини у кримінальному провадженні. Водночас дітей рекомендується допитувати тільки у крайніх випадках, бо допит може негативно вплинути на їх психіку (Shepit′ko, 2004: 718).

Наведемо практичних приклад з власного досвіду: у 2018 році мною, у Святошинському управлінні поліції ГУНП у м. Києві здійснювалось розслідування кримінального провадження за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 125 (Умисне легке тілесне ушкодження) КК України фактом нанесення умисного легкого тілесного ушкодження.

Під час розслідування встановлено, що єдиним свідком вчиненого кримінального правопорушення є малолітня 5-ти річна дитина, саме тому, вбачалась нагальна необхідність у проведенні допиту останнього.

Ключовим аспектом проведення допиту був чітко визначений нами короткий період між запланованим допитом та подіями кримінального правопорушення, оскільки ми вважали, що 5-ти річна дитина за психологічними та психічними особливостями не здатна тривалий час зберігати у своїй пам`яті послідовність певних дій та обставин.

Однак, на думку деяких науковців, вищезазначені нами дії, спрямовані на швидке проведення допиту дитини через незначний проміжок часу після події кримінального правопорушення могли призвести до несприятливих наслідків (Nikitina-Dudikova, 2020: 34).

Частково погоджуємось із наведеною думкою, оскільки ризики спричинення психологічної травми дитини внаслідок отримання необхідних показань надто високі, і насамперед, це пов`язано з асоціативними спогадами малолітнього про травматичну, пережиту ним подію.

Проте, сам факт швидкоплинної руйнації психічних процесів дитини, пов`язаних із закріпленням та збереженням інформації про подію, підвищення ймовірності втрати сприйнятого, не повинно стати завадою на шляху до з`ясування обставин кримінального правопорушення.

Зауважуємо, що під час проведення допиту, що проводився у «зеленій кімнаті», з 5-ти річним малолітнім спілкувався виключно фахівець-психолог, з яким заздалегідь було узгоджено ряд питань, що спрямовувались на з`ясування обставин кримінального правопорушення з метою найменшої ймовірності травмування дитини (за матеріалами кримінального провадження Святошинського управління поліції ГУНП у м. Києві, розпочатого за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 125 КК України).

Тактичні засади проведення допиту неповнолітніх потерілих осіб з вадами психофізичного розвитку обумовлюються фізичними та психічними особливостями дитини, які суттєво впливають на характер усвідомлення, запам`ятовування та відображення дитиною обставин кримінального правопорушення.

Відштовхуючись від цього, процес проведення допиту неповнолітніх потерілих осіб з вадами психофізичного розвитку варто виокремити на стадії: підготовчого, робочого та заключного етапів.

Тактика проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх потерпілих з вадами психофізичного розвитку здійснюється із дотриманням наступних засад:

1. Підготовча стадія.

1) визначає мету та завдання допиту. Насамперед слідчому варто з`ясувати основну ціль запланованої слідчої (розшукової) дії, використання тактичних прийомів, визначитись що слід з'ясувати у дитини під час допиту, вирішити які обставини необхідно встановити, сформулювати конкретний ряд питань, обрати методику проведення допиту.

2) визначає місце, час та умови проведеного допиту. Неповнолітні потерпілі вказаної категорії потребують особливого становища, тому ретельна підготовка обстановки в якій планується проводитись допит є основоположним аспектом. Рекомендованим до проведення допиту є спеціально облаштоване приміщення із соціально-психологічним захистом. Вартим уваги є реалізація допитів в так званій «child-friendly room» – «кімнаті, дружньої для дитини», «зеленій кімнаті».

На думку, Ю. М. Чорноус проведення допиту в умовах «зеленої кімнати» у ході кримінального судочинства, у якому як підозрюваний (обвинувачений), свідок, потерпілий, виступає дитина, підпорядковано досягненню наступних завдань:

– реалізація судочинства, дружнього дитині, що сьогодні розглядається як правовий міжнародний інститут;

– досягнення завдань кримінального судочинства, встановлення достовірних обставин кримінального провадження, розслідування злочину, із дотриманням міжнародних стандартів поводження з дітьми;

– запобігання травматизації психіки дитини в ході процесуальних дій за допомогою спеціальних методик, які ґрунтуються на урахуванні її індивідуально-психологічних та психофізіологічних властивостей та створення психологічно комфортної атмосфери;

– реалізація профілактичної та виховної функції з боку правоохоронних органів щодо дітей, які перебувають у конфлікті із законом, а також реабілітаційної у тих дітей, які перебувають у контакті із законом (Chornous, 2020: 347).

Проте, на нашу думку, для неповнолітніх потерпілих з порушенням розвитку мозку або пошкодженнями його відділів, які здійснюють контроль моторної активності, рухів в цілому, процес пересування та фізична активність потребують великих зусиль, що можуть нашкодити або погіршити стан здоров`я дитини. Немало важливим аспектом проведення слідчих (розшукових) дій за участю дітей вказаної категорії є їх проведення у обстановці, найбільш наближеній до звичного середовища дитини. До прикладу, якщо неповнолітній потерпілий проживає в стаціонарній соціально-медичній установі, призначеній для постійного місця проживання (будинок-інтернат, тощо), то допит слід проводити в межах закладу, де проживає дитина. В цьому плані, варто враховувати розпорядок дня установи, встановлений внутрішній режим, тощо, оскільки, у визначений слідчим час проведення допиту може створитись перешкода до запланованого процесу, так як за розпорядком дня у визначений час лікарем призначені процедури для дитини, такі як ультразвукова терапія, масаж, або залучення її до лікувальної фізичної культури, що потребує обов'язкової присутності неповнолітнього, відсутність якого може привезти до негативних наслідків його лікування або реабілітації.

Вчені, які досліджуючи зазначене питання дійшли до висновку, що слід уникати допитування дитини в місці, де вона могла зазнати травматичного досвіду, або такому, яке може з ним асоціюватися. Не рекомендується також допитувати дитину там, де вона проживає, адже асоціювання місця проживання з пережитою травмою може призвести до втрати почуття безпеки дитини в оточенні, яке раніше було для неї притулком, сприймалося як дружнє і було пов'язане з позитивними подіями (Puras, 2015: 21–33).

Ми беззаперечно розділяємо їхню думку, оскільки проводити допит у місці, де неповнолітній потерпілий постраждав від вчиненого протиправного діяння є не рекомендованим, тому що той досвід та спектр емоцій, які дитина проживала під час події, може негативно вплинути на його психоемоційний стан та в подальшому відобразитись на якості давання показань.

3) визначає учасників допиту. Кримінальні та процесуальні засади регламентують забезпечення прав та свобод неповнолітнього під час проведення слідчих (розшукових) дій за їх участю, тим самим фіксують чіткі норми, які гарантують правову захищеність дітей. Під час допиту за участю неповнолітнього потерпілого з вадами психофізичного розвитку обов'язковою присутністю є участь законного представника, педагога та психолога. Вимогами до залучення вищезазначених осіб є їх розуміння щодо недопущення розголошення даних досудового розслідування та приватного життя дитини, цілковита довіра й установлення психологічного контакту з неповнолітнім.

Вище зазначені особи повинні мати спільні з дитиною погляди, переконання, позицію, бути опорою та підтримкою. Неповнолітній має довіряти цій особі, оскільки створення подібних умов пришвидшить процес довіри між ним і слідчим. Участь у допиті неповнолітньої особи такого фахівця забезпечить повноту отримання показань завдяки правильно сформульованим питанням (Suvorova, 2022: 148).

Нерідко трапляється в слідчій практиці, що законними представниками неповнолітнього потерпілого виступають рідні, з якими у дитини не налагоджені дружні, довірливі взаємозв'язки, такі особи можуть вести аморальний спосіб життя, бути у взаємовідносинах, які супроводжуються постійними докорами та образами відносно дитини. Під час допиту з зазначеним учасником, дитина може відчувати себе напружено, приховувати відомості або ж навпаки надавати неправдиві свідчення, тощо.

Аналізуючи практичну діяльність в даній сфері, вважаємо, що варто проводити допит дитини виключно у безпечній, стабільній, спокійній обстановці без присутності осіб, які можуть вплинути на неповнолітнього та призвести до психологічних травмувань.

Керуючись ст. 227 КПК України, слідчий має право обмежити участь такого законного представника або усунути його від участі в кримінальному провадженні та залучити іншого (Kryminal′nyy protsesual′nyy kodeks Ukrayiny, 2012).

Роль психолога та педагога сприятиме слідчому у налагодженні психоемоційного контакту з дитиною, сприятливої обстановки, створенню атмосфери з найменшим відчуттям напруженості.

Крім цього, на розсуд слідчого, факультативними учасниками проведеного допиту можуть стати особи, які володіють спеціальними знаннями за напрямами спеціальностей, вміння та навички яких потребуються слідчому під час допиту, судові експерти, тощо.

Наприклад, неповнолітньому потерпілому із розладами, які розвиваються в центральному мовотворчому апараті (порушення мови) практично неможливо вимовляти звуки, слова, складати речення. В цьому випадку, слідчому може допомогти з'ясувати відомості про кримінальне правопорушення та визначитись з переживаннями і невербальним проявом дитини спеціаліст-фізіогноміст, який володіє методами визначення типу особистості людини, її душевних якостей, стану здоров`я за допомогою аналізу зовнішніх проявів рис обличчя, рухів, виразів.

Залучення до допиту осіб, що володіють спеціальними знаннями значно спрощує виконання завдання проведеного допиту, оскільки підвищує його результативність, а в деяких випадках зможе скорегувати слідчого у тих питаннях, в яких він є некомпетентний, проте, на думку інших вчених, в деяких випадках необхідно обмежити кількість осіб, які беруть участь чи присутні під час опитування дитини. Велика кількість людей, особливо тих, які активно поводять себе під час розмови з потерпілим, може викликати в нього відчуття дезорієнтації, знижувати увагу, призводити до втрати довіри й тим самим обмежувати готовність до взаємодії (zhurnal Misto Ivano-Frankivs′k, 2019).

4) встановлення психологічного контакту з дитиною та вивчення її особистості. Розуміння неповнолітнього даної категорії передбачає неабиякі складнощі під час допиту, тому слідчому необхідно з відповідальністю поставитись до запланованого процесу, тож насамперед необхідно: здійснити збір характеризуючих матеріалів, з`ясувати анамнез хвороби, відомості про виникнення та перебіг патологічного стану, вивчити та зрозуміти індивідуальні особливості дитини, спосіб життя, звички, вміння та навички, риси характеру, тощо.

Важливим для налагодження психологічного контакту є вияв людяного ставлення, демонстрування доброзичливості й неупередженості, розуміння проблем, що бентежать неповнолітнього.

Не слід негативно оцінювати деякі риси неповнолітнього, уживати вислови, що принижують його гідність. Слід ґрунтовно вивчити особистість неповнолітнього, обставини його життя, ставлення до предмета допиту й осіб, яких можуть стосуватися його показання, його психологічний стан (Kashpur, Sokyran, 2021: 62).

Встановлення психологічного контакту, зазначає М. М. Єфімов, – це створення відповідної атмосфери та налагодження сприятливих відносин між слідчим і допитуваним, що стає чинником професійно-психологічного впливу на допитуваного та сприяє виконанню завдань допиту. Тому для уникнення стану напруженості, хвилювання, неспокою, тривожності, неприязні, підозріливості під час проведення досліджуваної слідчої (розшукової) дії необхідно встановити з особою психологічний контакт, застосовуючи низку тактичних і психологічних прийомів (Yefimov, 2020: 203).

Варто зосередитися на тому, що основним завданням на першому етапі взаємодії з дитиною при проведенні будь-яких процесуальних дій, у тому числі й допиту, є забезпечення їй відчуття психологічної безпеки не лише через систему юридичних гарантій, але й на рівні самовідчуття (Nikitina-Dudikova, 2017: 140–142).

Зібрані дані про дитину допоможуть слідчому швидко та без зайвих емоційних переживань налагодити психологічний контакт з дитиною, викликати відчуття довіри та створити сприятливі, дружні взаємовідносини.

Слідчому бажано самостійно поспілкуватися з неповнолітнім, спробувати налагодити психологічний контакт, налаштувати дитину на довірливу бесіду, сформувати в неї відчуття безпеки та взаємної підтримки. Саме першочерговий взаємозв'язок слугуватиме підґрунтям для подальшої взаємодії з неповнолітнім, скорегує на розуміння перебігу «особливостей», що наявні в дитини у зв'язку із хворобою (Suvorova, 2023: 130).

На наш погляд, психологічні засади проведення допиту неповнолітніх потерпілих з вадами психофізичного розвитку полягають в наступному:

– звертатись потрібно до дитини на ім`я, із використанням зменшувально-пестливих слів, які допоможуть дитині відчути повагу та небайдужість;

– здійснювати дії, спрямовані на переконання дитини у взаємопартнерстві, наголосити на тому, що розповідь про пережиту подію є важливою не лише для процесуального порядку, а й для слідчого особисто, як для людини;

– не слід переривати спілкування у вигляді вільної розповіді дитини, це може призвести до втрати логічно-послідовного викладу події та спровокувати негативні почуття дитини;

– необхідно бути взаємно відкритим до дитини, готовим розповісти про деталі особистого життя, навести реальні приклади певних ситуацій. До прикладу, якщо запитати в дитини про методи виховання, які використовують його батьки, варто бути готовим розповісти про свою взаємодію з власними батьками під час виховних процесів (без негативних проявів);

– необхідно виділити достатню кількістю часу для роздумів під час спілкування, не варто дитину квапити або змушувати до швидкого реагування на запитання;

– у випадку прояву емоцій дитини (плач, безпричинний сміх), не варто піддаватись власним переживанням, дивуватись, слід підтримати дитину морально, пояснити, що її емоції є дуже важливими та зрозумілими;

– запропонувати дитині спілкуватись відповідно принципу «savoir-vivre» що означає «перехід на «ти», оскільки звернення «ти, тобі, тебе» скорочує психологічну дистанцію між співрозмовниками. Подібний дозвіл дитини надасть їй відчуття власного визнання і свободи вибору.

– не слід порушувати фізичний простір дитини, скорочувати дистанцію, без дозволу дитини здійснювати тактильний контакт, при бажанні обійняти дитину слід переконатись у її готовності та волевиявленні зробити це ж саме.

5) перевірка технічних засобів фіксації та носіїв інформації на справність та належність. З метою запобігання емоційного перенавантаження дитини під час допиту слідчому слід використовувати технічні засоби фіксації, такі як: диктофон або фото та відео камеру. Інколи, допит вимагає надмірної уваги та зосередженості від учасників, що призводить до швидкої втоми дитини та психологічного напруження. Технічні засоби фіксації допоможуть слідчому швидко здійснити закріплення слідчої (розшукової) дії на носії інформації, де у разі потреби в деталізації та з'ясуванні певних питань слідчий матиме змогу переглянути/прослухати аудіо та відеозапис.

2. Робоча стадія.

1) Повідомлення мети, порядку проведення допиту й роз'яснення прав та обов`язків усіх учасників. Оскільки неповнолітній потерпілий з вадами психофізичного розвитку, в більшості випадків, не спроможний до кінця усвідомлювати сутність процесу та основні завдання, краще без вживання юридично визначених, наукових термінологій, простою мовою роз'яснити хід запланованих дій під час допиту. Варто у доступній формі роз'яснити права та обов'язки, однак, варто пам'ятати, що неповнолітніх потерпілих, які не досягли шістнадцятирічного віку про кримінальну відповідальність не попереджають. Крім цього, слід зосередити увагу дитини на учасниках під час допиту, варто пояснити роль та значимість кожного з них, пояснивши, що їхня присутність є обов'язковою та не несе жодної загрози для неповнолітнього.

2) Використання методів, спрямованих для подолання психологічних бар'єрів у дитини. Перед початком допиту, важливо ознайомити дитину з місцем проведення допиту. Ми вважаємо, що сприянням готовності неповнолітнього до дачі показань є створення спокійного, безпечного, конфіденційного простору за типом «зеленої кімнати».

«Зелена кімната» має бути віддаленою від інших приміщень, мати двері, які щільно зачиняються, оснащена комфортними меблями, наприклад диван у випадку, якщо дитині комфортно буде лежати під час допиту, крісло або стілець з столом, килимок, ігровий куточок, предмети для творчості, у випадку якщо дитина під час допиту виявить бажання займатись улюбленою справою – малюванням або складанням конструктора. Варто зазначити, що саме неповнолітній потерпілий обирає для себе місце надання показань, категорично заборонено примушувати дитину сідати на стілець, якщо вона виявила бажання гратись іграшками на килимку, обмежувати його рухи, вимагати спокійної поведінки у разі активності дитини, вказувати на послідовність дій, що сковують неповнолітнього.

Перед допитом слід розпочати спілкування з буденних та нейтральних тем, аби мінімізувати ймовірне переживання та напруженість, до прикладу можна запитати в дитини чи подобається йому погода сьогодні, що з улюблених страв він полюбляє на сніданок, коли востаннє він грав у футбол, які улюблені фільми йому до вподоби. У випадку наявності проблем під час спілкування, дитина не бажає відповідати на безпечні для неї питання, відчуває себе скуто, варто довірити налагодження взаємозв'язку психологу або педагогу.

Після відновлення емоційного настрою дитини, варто домовитись з дитиною, що у разі втоми та необхідності інших потреб вона неодмінно сповістить, крім цього, слід наголосити, що запитання можливо будуть не усі доступними та зрозумілими для неї, і це нормально, тож у подібному випадку слід повідомити про своє нерозуміння й не вигадувати відповідь.

Міжнародні дослідження рекомендують перед початком допиту з'ясувати, чи знає дитина назви частин тіла, статевих органів, про анатомічні відмінності у осіб різної статі, відмінності у будові тіла, які залежать від віку, тощо (Budzyn′s′ka, 2007: 27–31).

На наш погляд, доречним під час допиту буде використання допоміжних матеріалів, таких як анатомічні іграшкові ляльки, зображення (картинки) чоловічої та жіночої статей. Це допоможе дитині більш точно назвати різні частини тіла та проілюструвати їх наглядним прикладом.

Крім цього, увімкнення слідчим відео, фото та аудіофіксації може сприйнятись дитиною вкрай недовірливо та негативно, тому краще попередньо пояснити неповнолітньому потерпілому важливу необхідність застосування одного з приладів і гарантувати повну конфіденційність запланованого процесу.

3) Вільна розповідь. Під час даного етапу, слідчим пропонується розповісти про вчинене відносно неповнолітнього потерпілого з вадами психофізичного розвитку діяння у тій формі та тій послідовності, яка є зручною для допитуваного. Власне, метод вільної розповіді допомагає слідчому зорієнтуватись у тій інформації, яку він навіть не припускав, оскільки самостійний виклад фактів та її послідовність сприяє більш повному відтворенню та баченню слідової картини.

На думку Г. Ю. Нікітіної-Дудікової, криміналістичними рекомендаціями під час етапу вільної розповіді малолітнього потерпілого є:

–якнайчастіше звертатися до дитини за іменем, говорити повільно, чітко, спокійним голосом, використовувати просту, зрозумілу мову;

–створити безпечну атмосферу доброзичливого ставлення до потерпілого та виявити зацікавленість у розмові;

–підтримувати зоровий контакт, але без надмірного, безперервного спостереження;

–переривати розповідь можна лише у випадку крайньої необхідності;

–бути готовим розповісти про себе, висвітлити певні випадки з особистого життя для налагодження ближчого контакту з дитиною (Nikitina-Dudikova, 2020: 79).

На думку Ю. М. Чорноус, рекомендації під час етапу вільної розповіді дитини зводяться до такого: якнайчастіше звертатися до нього на ім'я, говорити повільно, чітко, спокійним голосом, використовувати просту, зрозумілу йому мову; необхідно створити безпечну атмосферу, виражаючи своє добре ставлення до дитини та зацікавленість у її розповіді, переконати дитину, що вона є партнером у розмові; слід підтримувати зоровий контакт, без надмірного, безперервного спостерігання за співрозмовником; переривати розповідь можна лише тоді, коли це вкрай необхідно. Якщо необхідно, щоб дитина щиро розповіла особисту інформацію, слід поділитися певними історіями зі свого приватного життя, щоб стати для неї більш близькою людиною (Chornous, 2020: 348).

Важливо полегшувати процес вільної розповіді дитини демонстрацією власного співчуття, вираженням підтримки, аби вона відчувала моральну підтримку та усвідомлювала що саме необхідно деталізувати під час спілкування. До прикладу, слідчий може наголосити: «Я розумію, що для тебе це болісна тема, тобі важко відкритись, однак я дуже хочу тобі допомогти, розкажи будь ласка що сталось того дня, що ти пам'ятаєш».

Проте, слід взяти до уваги наступне: неповнолітні потерпілі з вадами психофізичного розвитку в переважній більшості вразливі, емоційно нестабільні, психічно збуджені, здатні швидко замкнутись у собі та різко встановити психологічні перепони на шляху до вирішення поставлених завдань, крім цього дитина може взагалі не усвідомлювати характер вчинених щодо неї протиправних діянь, що значно ускладнює процес отримання показань шляхом вільної розповіді. Тож, в такому випадку за вільною розповіддю неповнолітнього слідує наступний етап.

4) Детальні запитання. Завданням постановки детальних запитань є доповнення змісту тієї інформації, яка проголошувалась під час вільної розповіді неповнолітнім потерпілим та їх систематизація для встановлення обставин кримінального правопорушення.

Під час формулювання запитань варто розпочати з найлегших питань з поступово підвищеним рівнем складності. До прикладу: «Чи розумієш котра наразі година, якщо так, чи можеш вказати точний час?» = «О котрій годині невідома особа здійснила на тебе напад?» або «Чи розумієшся ти у назвах предметів господарсько-побутового призначення?» = «Чи можеш ти детально описати праску, якою тобі було завдано тілесних ушкоджень?».

У випадку допиту малолітніх потерпілих, з метою встановлення часових проміжків події варто здійснювати орієнтир на щоденний розпорядок дитини, до прикладу: «О котрій годині ти зазвичай переглядаєш дитячі програми по телевізору?, Твої батьки повертаються додому до того як ти лягаєш спати?».

У запитаннях про день події, пору року чи рік можна співвідносити інформацію з особливими днями або періодами в житті дитини (наприклад, був будній день чи вихідний; яка була погода, чи треба було тоді носити теплі куртки тощо; це було приблизно у той період, що й день народження, певне свято, прикрашання ялинки, фарбування писанок, купівля собаки, хвороба когось із членів сім'ї тощо) (Budzyn′s′ka, 2007: 39–41).

Формулюючи питання про місце події, необхідно враховувати, що сприйняття та увага малолітньої особи є вибірковими й залежать від міри зацікавленості, емоційної залученості. Така риса сприйняття характерна також для опису місць, у яких потерпілий опинився та в яких міг статися злочин. Малолітня особа описує місце події згідно з ознаками, які були помічені нею в той момент, оскільки вони привернули її увагу, емоційно схвилювали. Ці риси можуть бути мало суттєвими для дорослої особи та їх юридичної значущості, однак вони можуть указувати на характерні елементи, які будуть придатними під час ідентифікації фактичного місця вчинення злочину (Akhtyrs′ka, 2010: 61).

Ключовим питанням є отримання від потерпілого опису особи, що вчинила щодо нього злочин проти статевої свободи та статевої недоторканості. Стандартні запитання про зовнішність і характерні риси злочинця для малолітніх осіб є досить важкими. По-перше, малолітня особа сприймає оточення, а значить й осіб навколо себе, відмінно від дорослого. Стоячи навпроти дорослого, її очі знаходяться часто значно нижче від обличчя, що очевидним чином обмежує можливість спостереження. Отже, малолітня особа не завжди може помітити те, що дорослим здається очевидним. Саме тому під час допиту варто враховувати, на якій відстані й у якій позі щодо дитини перебував злочинець, і чи була в неї можливість роздивитися, яким було його обличчя (Nikitina-Dudikova, 2020: 81).

На нашу думку, питання щодо ідентифікації особи є найскладніших серед інших окреслених завдань, тому що неповнолітні потерпілі з вадами психофізичного розвитку в переважній більшості здатні запам'ятати лише одну (в деяких випадках декілька) характерних ознак правопорушника, оскільки стресові аспекти, що доводиться проживати дитині під час моменту кримінального правопорушення призводять до часткової або повної втрати збереженої інформації. Наприклад, дитина може пам'ятати, що правопорушник був одягнутий в головний убір, а саме в'язану шапку, проте колір, розмір, надпис на ній не пам'ятатиме.

Як свідчить практика, при встановленні особи винного на допиті слід враховувати, що специфічною ознакою дитячого сприйняття є те, що вони зосереджують увагу на найбільш характерному елементі (наприклад, великі вуха, кущисті брови, татуювання, родимки, тощо) (Budzyn′s′ka, 2007: 64).

Дуже часто діти використовують пам'ять власних органів чуття, на кшталт визначення запаху: неповнолітній може запам'ятати, що від правопорушника був різко виражений запах цигарок.

Враховуючи аналіз слідчої практики, теоретичних положень, пропонуємо до Вашої уваги ряд тактичних питань, які варто ставити неповнолітньому потерпілому з вадами психофізичного розвитку під час допиту:

– Чи знайомий ти з «Х»?
– Куди саме «Х» тебе вдарив, чи можеш вказати кількість разів?
– Яким предметом «Х» вдарив тебе, чи можеш описати предмет?
– Де ти знаходився, коли «Х» наніс тобі удари?
– В який час доби ти опинився в лісі: вранці, коли снідаєш зазвичай молочною кашею, в обід, коли зазвичай граєшся з друзями на дитячому майданчику чи ввечері, коли зазвичай переглядаєш улюблені мультфільми по телевізору?
– Хто був з тобою вдома?
– Хто приходив у це місце?
– Чи було у тому місці щось дивне для тебе?
– Що саме тебе налякало?
– Чи можеш ти перерахувати речі, предмети, які там були?
– Можеш розповісти мені про «Х», опиши мені його?
– Чи знає про цю ситуацію ще хтось? Кому ти розповідав про подію?
– Хто з твоїх знайомих такий же високий, (повний, худий) як «Х?», тощо.

Під час вибору запитань слід враховувати розвиток дитини, її психологічне становище та сприйняття і розуміння буденних речей. Жодні запитання не повинні містити в собі факти підказок або наштовхувати дитину на конкретну відповідь. Питання, які слідчий розпочинає зі слів «Чому?» формують у дитини відчуття самокритики, провокують до самоаналізу та власної провини за скоєне. Схожими за емоційним забарвленням є запитання «Чому не почав кликати на допомогу? Чому ти дозволив себе торкнутися?» і т. п. Слід дотримуватись невеликих речень, без вживання складних, не зрозумілих слів для дитини, до прикладу замість «холодна зброя» варто використати слово «ніж».

Вартим уваги є криміналістичні рекомендації щодо проведення допиту неповнолітніх потерпілих у науковому напрацюванні Г. Ю. Нікітіної-Дудікової, яка звертає увагу на заборони певних дій у проведенні допиту, а саме: порушувати фізичний простір малолітнього; підганяти його, оцінювати потерпілого та його висловлювання; реагувати здивуванням на слова дитини; коментувати описувані ним ситуації згідно з уявленнями дорослих; змушувати його до відповіді, говорити, що він повинен щось знати або пам'ятати; ставити питання про його побажання щодо покарання злочинця; оцінювати близьких потерпілому осіб; впадати в паніку, якщо він виражає свої негативні емоції (Nikitina-Dudikova, 2020: 79).

Наприкінці допиту необхідно запитати дитину, чи хоче вона ще щось сказати чи запитати. Це допоможе дитині відчути завершеність вашої розмови і дасть можливість запитати про ті речі, які її, можливо, турбують (Bochkor, 2012: 20).

Важливим аспектом кінцевого спілкування є повага до волевиявлення дитини, її заперечень або зауважень, доповнень чи клопотань, оскільки таким чином слідчий демонструє рівність взаємовідносин та цілковиту довіру в подальшому. Навіть коли встановлені дані за результатами допиту не містили жодної суттєвої інформації для кримінального провадження, необхідно похвалити неповнолітнього потерпілого за його старання та зусилля. Слід пам'ятати, що допит – це одна з перших слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування, який є фундаментальним у налагодженні психологічного контакту та буде відображенням у подальшому під час інших слідчих (розшукових) дій.

3. Стадія фіксації ходу та результатів. Заключний етап проведення допиту за участю неповнолітнього потерпілого з вадами психофізичного розвитку, під час якого слідчий зобов'язаний скласти протокол допиту неповнолітнього потерпілого із детальним відображенням ходу процесуальної дії. Варто зафіксувати які саме словосполучення, висловлювання проголошувались дитиною, послідовний порядок запитань та відповідей, які були озвучені. Якщо запитання ставились іншими учасниками, в протоколі зазначається хто саме задавав питання і яка слідувала за цим відповідь. Важливим елементом є прояви невербальної комунікації, які варто фіксувати у протоколі: дитина може почервоніти від запитань, від хвилювання можуть спітніти долоні, часто може змінювати позу в якій перебуває, і т.д. Категорично забороняється змінювати слова дитини у протоколі, навіть якщо вони містять нецензурну лексику, оскільки даний словесний прояв відображає емоційний вплив дитини на подію.

Під час стадії фіксації ходу та результатів слідчий долучає до протоколу у вигляді додатків малюнки, схеми, аудіо, фото та відео записи, у разі використанні спеціальних засобів, ознайомлює з результатами допиту всіх учасників допиту та повідомляє про його завершення.

Отриманий відеозапис запобігає проведенню повторних слідчих дій, використовуються при проведенні судових експертиз (зокрема, судово-психологічної), показання дитини можуть демонструватися під час судового розгляду. Відеозапис дозволяє мінімізувати негативний вплив на дитину внаслідок неодноразового пригадування події злочину (Chornous, Reznik, Samodin, Nikitina Dudikova, 2020: 1113).

Оцінюючи здобуті свідчення в системі доказової інформації слідчому варто звертати увагу не лише на роз'яснення дитини, але в цілому на психоемоційний стан, переживання, вольові почуття, невербальні прояви, думку осіб, які залучаться до допиту, їх висновки щодо проведення допиту, які в подальшому комплексно сформують слідову картину для сторони обвинувачення.

Резюмуючи, слід вказати, що неповнолітній потерпілий з вадами психофізичного розвитку, це передусім дитина з характерним порушенням нормального розвитку психологічних та фізичних здібностей, яка

постраждала внаслідок кримінального правопорушення, і лише факультативним означенням слідує її процесуальне становище в кримінальному процесуальному судочинстві.

Чітке вміння та знання слідчого тактико-психологічних засад проведення допиту за участю вказаної категорії осіб, його висока професійність та майстерність, людяність, прояв поваги до дитини забезпечать реалізацію ефективного отримання відомостей про подію кримінального правопорушення.

Відтак, наукова новизна дослідженого питання полягає в тому, що у статті охарактеризовано та сформульовано комплекс тактичних та психологічних засад, криміналістичних рекомендацій під час проведення допиту неповнолітніх потерпілих з вадами психофізичного розвитку з урахуванням їх особливостей та застосуванням сучасних, науково розроблених технологій за методикою «child-friendly room» – «кімната, дружня для дитини», «зелена кімната».

Аргументовано низку актуальних питань, спрямованих на підвищення ефективності діяльності органів досудового розслідування під час допиту неповнолітніх потерпілих з вадами психофізичного розвитку.

Умотивовано обов'язкову необхідність врахування трьох стадій тактики проведення допиту за участю неповнолітніх потерпілих з вадами психофізичного розвитку: підготовчого, робочого, заключного етапів із врахуванням психологічних, фізичних, розумових та індивідуальних особливостей дитини.

Особливістю застосування тактичних та психологічних засад під час допиту за участю неповнолітніх потерпілих з вадами психофізичного розвитку полягають у наступних аспектах:

– детальна підготовка слідчого до запланованого допиту полягає у: визначенні мети та завданні допиту; визначенні місця, часу та умов проведеного допиту; визначенні учасників допиту; встановленні психологічного контакту з дитиною та вивченні її особистості; перевірці технічних засобів фіксації та носіїв інформації на справність та належність; робоча стадія, яка включає в себе: повідомлення мети, порядку проведення допиту й роз'яснення прав та обов`язків усіх учасників; використання методів, спрямованих для подолання психологічних бар'єрів у дитини за методикою «child-friendly room» – «кімната, дружня для дитини», «зелена кімната»; вільної розповіді; детальних запитань; стадія фіксації ходу та результатів, яка включає в себе детальне відображення ходу процесуальної дії.

– дана категорія дітей в переважній більшості є психічно нестабільними, схильними до емоційної збудженості, навіювання, перебільшення або фантазування, мають розсіяну увагу та специфічне уявлення внаслідок хворобливого стану, що є причинами нездатності повною мірою засвідчити обставини кримінального правопорушення під час допиту;

– вибір місця, часу та обстановки проведеного допиту залежить від особливостей патологічного стану здоров`я дитини, її фізичних обмежень, індивідуальних особливостей, тощо;

– обов'язкове забезпечення місця проведення підручними матеріалами, що сприятимуть комфортній обстановці для дитини під час проведеного допиту (іграшки, олівці, фарби, альбоми для малювання, анатомічні ляльки, картинки).

– наявність планових запитань рекомендаційного характеру, які доцільно застосовувати при проведенні допиту неповнолітнього потерпілого вказаної категорії.

Проведення слідчих (розшукових) дій в спеціально оснащених приміщеннях із застосуванням сучасних, науково розроблених технологій за методикою «child-friendly room» – «кімната, дружня для дитини», «зелена кімната» значно підвищують результативність проведення допиту, оскільки обстановка допиту найбільш наближена до звичного середовища дитини з патологічним відхиленням її здоров`я допомагає відчувати комфорт, безпеку, налаштовує на відвертість, сприяє цілковитій довірі між слідчим та неповнолітнім потерпілим вказаної категорії з найменшим ризиком психологічного травмування дитини.

Допит неповнолітнього потерпілого з вадами психофізичного розвитку – регламентована кримінальними процесуальними нормами слідча (розшукова) дія, спрямована на отримання інформації про факти та обставини кримінального правопорушення, які суттєво відіграють значення для встановлення істини у кримінальному провадженні з використанням організаційно-тактичних, психологічних та криміналістичних засад з урахуванням індивідуальних особливостей дитини даної категорії.

Отримання показань від дітей вказаної категорії складний процес, що вимагає від слідчого високої професійної майстерності, використання спеціальних знань, залучення необхідних суб'єктів та вивчення й аналіз характеристики неповнолітнього потерпілого.

Чітко визначена реалізація тактичних та психологічних прийомів під час проведення допиту неповнолітніх потерпілих з вадами психофізичного розвитку забезпечить ефективність, повноту та об'єктивність отриманих показань.

Беручи до уваги патологічний стан здоров`я неповнолітнього потерпілого, емоційну нестабільність, здатність до перебільшень або фантазування слідчому необхідно враховувати індивідуальні особливості дітей даної категорії під час проведення допиту та оцінки отриманих результатів.

Оскільки допит – є слідчою (розшуковою) дією, яка відіграє важливу роль у системі доказування, слід брати до уваги не лише засади тактичних і психологічних прийомів, криміналістичних рекомендацій під час його проведення, а й особливості хвороби дитини, фізичну обмеженість, вольові, емоційні та психічні стани, його потреби, фізичний та психічний розвиток дитини.

Список використаних джерел:

1. Yuliia Chornous, Nadiia Reznik, Artem Samodin, Hanna Nikitina-Dudikova.Techniques of procedural actions performance in green room environment: comparative analysis of European and Ukrainian practices. International Journal of Advanced Science and Technology. 2020. № 29. С. 1109–1115. URL: http://sersc.org/journals/index.php/IJAST/article/view/9200.

2. Авраменко С. М. Розслідування розбещення неповнолітніх: дис. канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ. 2017. С. 200. URL: http://elar.naiau.kiev.ua/jspui/bitstream/123456789/1941/1/Dis_%D0%90%D0%B 2%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf
3. А. Будзинська. Як опитувати дитину: порадник для фахівців, які беруть участь в опитуванні малолітніх свідків та потерпілих. Варшава. 2007. С. 64. URL: http:// childfund.org.ua/Uploads/Files/docs/pOLand_book_correct%2B%2B.pdf
4. Ахтирська Н. М., Кочемировська О. О., Христова Г. О. Розгляд справ стосовно жорстокого поводження з дітьми судами України: аналіз законодавства та практики його застосування. Київ. 2010. С. 124.
5. Бабенко Д. В., Комаринська Ю. Б. Особливості допиту неповнолітніх. Актуальні питання вдосконалення діяльності національної поліції України в сфері превенції та запобігання корупції. Київ. 2019. С. 83-86.
6. Баверман С. С. Аналіз сучасних підходів до підвищення ефективності проведення допиту під час досудового розслідування. Юридична психологія. 2019. № 1 (24). С. 62–68. doi: https://doi.org/10.33270/03192401.62.
7. Бочкор Н. П., Цільмах О. М., Швед О. В. Зелені кімнати: психологічні особливості організації роботи з дітьми. Київ. 2012. С. 112.
8. Єфімов М. М. Особливості встановлення психологічного контакту при проведенні допиту під час розслідування злочинів проти моральності. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2020. № 1. С. 200–204. doi: 10.31733/2078-3566-2020-1-200-204
9. Кашпур А., Сокиран Ф. Допит неповнолітнього: криміналістична та психологічна характеристика. Юридична психологія. 2021. № 29. С. 61–69. doi: 10.33270/03212902.6110
10. Костюченко О. Ю. Особливості проведення прямого та перехресного судового допиту свідків і потерпілих. Вісник кримінального судочинства. 2015. №1. С. 66-73.
11. Криміналістика : підручник / За ред. В. Ю. Шепітька. – 2-ге вид., переробл. і допов. Київ. Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре». 2004. С. 728.
12. Кримінальний процесуальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), Редакція 06.11.2022, № 9-10, № 11-12, № 13, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text
13. Кочемировська О., Пурас Д., Калашник О., Цюман Т. Методичні рекомендації щодо опитування дітей, що стали свідками та/або жертвами насильства, а також вчинили насильство. Київ. 2015. С. 114
14. Мозгова В. А. Щодо проблем сексуального насильства над дітьми та індикаторів його виявлення. Порівняльно-аналітичне право. 2014. № 4. С. 167–171.
15. Нікітіна-Дудікова Г. Ю. Розслідування насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчиненого щодо малолітньої особи : дис.. канд. юрид. наук. 12.00.09. Київ. 2017. С. 305.
16. Нікітіна-Дудікова Г. Ю. Тактика допиту малолітніх потерпілих від злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості. Юридична психологія. 2020. № 26. С. 77-84. doi: https://doi.org/10.33270/03202601.77
17. Павлюк Н. В. Використання тактичних прийомів допиту неповнолітніх, спрямованих на нейтралізацію фантазування. Криміналістика XXI століття. Право. 2010. С. 427–430.
18. Про громадянство України: Закон України від 18.01.2001 № 2235-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text
19. Сімейний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), Редакція 03.08.2023, № 21-22, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text
20. Суворова А. О. Особливості тактики освідування неповнолітніх потерпілих із вадами психофізичного розвитку. Юридична психологія. № 32. 2023. С. 128-137. doi: https://doi.org/10.33270/03233201.128
21. Суворова А. О. Психологічні механізми реалізації тактичних прийомів під час проведення слідчого експерименту за участю неповнолітніх потерпілих із вадами психофізичного розвитку. Юридична психологія. № 31. 2022. С. 144-153. doi: https://doi.org/10.33270/03223102.144
22. Тертишник В. М. Кримінально-процесуальне право України: Підручник 4-те вид. Київ. 2003. С. 1120.
23. Хижняк Є. С. Особливості розслідування статевих злочинів щодомалолітніх: дис. канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса. 2013. С. 219.
24. Чорноус Ю. М. Тактика допиту дитини в умовах «зеленої кімнати». Актуальні проблеми досудового розслідування. Київ. 2020. С. 345-349.
25. Шепітько В. Ю. Допит потерпілого: тактико-психологічний підхід. Питання боротьби зі злочинністю. 2008. № 15. С. 256–265.
26. Що роблять у «зеленій кімнаті»: в Івано-Франківську відкрився один із перших у країні центрів психологічної допомоги дітям. Місто. № 21. 2019. URL: https://mi100.info/2019/01/08/shho-roblyat-u-zelenij-kimnati-v-ivanofrankivsku-vidkryvsya-odyn-iz-pershyh-u-krayini-tsentriv psyhologichnoyidopomogy-dityam/

References:

1. Yuliia Chornous, Nadiia Reznik, Artem Samodin, Hanna Nikitina-Dudikova. (2020). Techniques of procedural actions performance in green room environment: comparative analysis of European and Ukrainian practices. International Journal of Advanced Science and Technology. № 29. p. 1109–1115. URL: http://sersc.org/journals/index.php/IJAST/article/view/9200. [in USA].
2. Avramenko S. M. (2017)/ Rozsliduvannia rozbeshchennia nepovnolitnikh [Investigation of the corruption of minors] : dys. kand. yuryd. nauk: 12.00.09. Kyiv. P. 200. URL: http://elar.naiau.kiev.ua/jspui/bitstream/123456789/1941/1/Dis_%D0%90%D0%B 2%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf. [in Ukrainian].
3. A. Budzynska. (2007)/ Yak opytuvaty dytynu: poradnyk dlia fakhivtsiv, yaki berut uchast v opytuvanni malolitnikh svidkiv ta poterpilykh [How to interview a child: a guide for professionals involved in interviewing minor witnesses and victims]. Varshava. P. 64. URL: http:// childfund.org.ua/Uploads/Files/docs/pOLand_book_correct%2B%2B.pdf [in Poland].
4. Akhtyrska N. M., Kochemyrovska O. O., Khrystova H. O. Rozghliad. (2010). Rozgluat sprav stosovno zhorstokoho povodzhennia z ditmy sudamy Ukrainy: analiz zakonodavstva ta praktyky yoho zastosuvannia [Consideration of cases related to child abuse by the courts of Ukraine: analysis of the legislation and the practice of its application]. Kyiv. P. 124. [in Ukrainian].

5. Babenko D. V., Komarynska Yu. B. (2019). Osoblyvosti dopytu nepovnolitnikh [Peculiarities of interrogation of minors]. Aktualni pytannia vdoskonalennia diialnosti natsionalnoi politsii Ukrainy v sferi preventsii ta zapobihannia koruptsii. Kyiv. P. 83-86. [in Ukrainian].
6. Baverman S. S. (2019). Analiz suchasnykh pidkhodiv do pidvyshchennia efektyvnosti provedennia dopytu pid chas dosudovoho rozsliduvannia [Analysis of modern approaches to increasing the effectiveness of interrogation during pretrial investigation]. Yurydychna psykholohiia. № 1 (24). P. 62–68. doi: https://doi.org/10.33270/03192401.62. [in Ukrainian].
7. Bochkor N. P., Tsilmakh O. M., Shved O. V. (2012) Zeleni kimnaty: psykholohichni osoblyvosti orhanizatsii roboty z ditmy [Green rooms: psychological features of the organization of work with children]. Kyiv. P. 112. [in Ukrainian].
8. Iefimov M. M. (2020). Osoblyvosti vstanovlennia psykholohichnoho kontaktu pry provedenni dopytu pid chas rozsliduvannia zlochyniv proty moralnosti [Peculiarities of establishing psychological contact during interrogation during the investigation of crimes against morality]. Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. № 1. P. 200–204. doi: 10.31733/2078-3566-2020-1-200-204. [in Ukrainian].
9. Kashpur A., Sokyran F. (2021) Dopyt nepovnolitnoho: kryminalistychna ta psykholohichna kharakterystyka [Interrogation of a minor: forensic and psychological characteristics]. Yurydychna psykholohiia. № 29. P. 61–69. doi: 10.33270/03212902.6110. [in Ukrainian].
10. Kostiuchenko O. Yu. (2015). Osoblyvosti provedennia priamoho ta perekhresnoho sudovoho dopytu svidkiv i poterpilykh [Peculiarities of direct and cross-examination of witnesses and victims]. Visnyk kryminalnoho sudochynstva. № 1. P. 66-73. [in Ukrainian].
11. Kryminalistyka (2004) [Criminalistics]: pidruchnyk / Za red. V. Yu. Shepitka. – 2-he vyd., pererobl. i dopov. Kyiv. Kontsern «Vydavnychyi Dim «In Yure». P. 728. [in Ukrainian].
12. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), Redaktsiia 06.11.2022, № 9-10, № 11-12, № 13, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text. [in Ukrainian].
13. Kochemyrovska O., Puras D., Kalashnyk O., Tsiuman T. (2015) Metodychni rekomendatsii shchodo opytuvannia ditei, shcho staly svidkamy ta/abo zhertvamy nasylstva, a takozh vchynyly nasylstvo [Methodological recommendations for interviewing children who witnessed and/or were victims of violence, as well as those who committed violence]. Kyiv. P. 114. [in Ukrainian].
14. Mozghova V. A. (2014). Shchodo problem seksualnoho nasylstva nad ditmy ta indykatoriv yoho vyiavlennia [Regarding the problems of sexual violence against children and indicators of its detection]. Porivnialno-analitychne pravo. № 4. P. 167–171. [in Ukrainian].
15. Nikitina-Dudikova H. Yu. (2017). Rozsliduvannia nasylnytskoho zadovolennia statevoi prystrasti nepryrodnym sposobom, vchynenoho shchodo malolitnoi osoby [Investigation of the violent satisfaction of sexual passion in an unnatural way, committed against a minor] : dys.. kand. yuryd. nauk. 12.00.09. Kyiv. P. 305. [in Ukrainian].
16. Nikitina-Dudikova H. Yu. (2020). Taktyka dopytu malolitnikh poterpilykh vid zlochyniv proty statevoi svobody ta statevoi nedotorkanosti [Tactics of interrogation of minor victims of crimes against sexual freedom and sexual integrity]. Yurydychna psykholohiia. № 26. P. 77-84. doi: https://doi.org/10.33270/03202601.77. [in Ukrainian].
17. Pavliuk N. V. (2010). Vykorystannia taktychnykh pryiomiv dopytu nepovnolitnikh, spriamovanykh na neitralizatsiiu fantazuvannia [The use of tactical methods of interrogation of minors, aimed at neutralizing fantasizing]. Kryminalistyka KhKhI stolittia. Pravo. 2010. P. 427–430. [in Ukrainian].
18. Pro hromadianstvo Ukrainy [About the citizenship of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 18.01.2001 № 2235-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text. [in Ukrainian].
19. Simeinyi kodeks Ukrainy [Family Code of Ukrain]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), Redaktsiia 03.08.2023, № 21-22, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text. [in Ukrainian].
20. Suvorova A. O. (2023). Osoblyvosti taktyky osviduvannia nepovnolitnikh poterpilykh iz vadamy psykhofizychnoho rozvytku [Peculiarities of the tactics of studying minor victims with disabilities of psychophysical development]. Yurydychna psykholohiia. № 32. P. 128-137. doi: https://doi.org/10.33270/03233201.128. [in Ukrainian].
21. Suvorova A. O. (2022) Psykholohichni mekhanizmy realizatsii taktychnykh pryiomiv pid chas provedennia slidchoho eksperymentu za uchastiu nepovnolitnikh poterpilykh iz vadamy psykhofizychnoho rozvytku [Psychological mechanisms of implementing tactical techniques during an investigative experiment with the participation of minor victims with disabilities of psychophysical development]. Yurydychna psykholohiia. № 31. P. 144-153. doi: https://doi.org/10.33270/03223102.144. [in Ukrainian].
22. Tertyshnyk V. M. (2003). Kryminalno-protsesualne pravo Ukrainy [Criminal procedural law of Ukraine]: Pidruchnyk 4-te vyd. Kyiv. P. 1120. [in Ukrainian].
23. Khyzhniak Ye. S. (2013). Osoblyvosti rozsliduvannia statevykh zlochyniv shchodomalolitnikh [Peculiarities of the investigation of sexual crimes against minors]: dys. kand. yuryd. nauk : 12.00.09.Odesa. P. 219. [in Ukrainian].
24. Chornous Yu. M. (2020). Taktyka dopytu dytyny v umovakh «zelenoi kimnaty» [Tactics of questioning a child in "green room" conditions]. Aktualni problemy dosudovoho rozsliduvannia. Kyiv. P. 345-349. [in Ukrainian].
25. Shepitko V. Yu. (2008). Dopyt poterpiloho: taktyko-psykholohichnyi pidkhid [Interrogation of the victim: a tactical and psychological approach]. Pytannia borotby zi zlochynnistiu. № 15. P. 256–265. [in Ukrainian].
26. Shcho robliat u «zelenii kimnati»: v Ivano-Frankivsku vidkryvsia odyn iz pershykh u kraini tsentriv psykholohichnoi dopomohy ditiam [What is done in the "green room": one of the country's first centers for psychological assistance for children opened in Ivano-Frankivsk]. Misto. (2019). № 21. URL: https://mi100.info/2019/01/08/shho-roblyat-u-zelenij-kimnati-v-ivanofrankivsku-vidkryvsya-odyn-iz-pershyh-u-krayini-tsentriv psyhologichnoyidopomogy-dityam/ [in Ukrainian].